



ՕՐԱԳԻՐ

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ, ԲԱՆԵՍԻՐԱԿԱՆ, ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ

ԵՒ

ԲԱՆԿԱՆ ԳԻՏԵԼԵԱՑ

Ե . ՏԱՐԻ, ԹԻԻ 19 .

1847

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐԻ 1 .

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

Պատարագութեան դժոխքութիւններն ու դիւրութիւնները :

ՍԱՆՈՂՔ լսելով ասկէ առջի հա-
տուածներուն մէջ թէ կրթութեան
առաջին պարտքն է բարի օրինակ
տալը, կը սկսին մտքերնէն անցընել
մեծ մեծ դժուարութիւններ . ասոնց
գլխաւորն է՝ թէ մենք այդպիսի կա-
նոնաւոր կրթութիւն ուսկից ունե-
ցեր ենք որ կարենանք մեր տղոցը բա-
րի օրինակ ըլլալ այդպիսի բաներու
մէջ . թէ որ միայն խրատել պէտք ըլ-
լար նէ, ինչ որ է նէ, կ'աշխատէինք՝
կարդալով նաև այսպիսի կանոնները
և ասոնց հետեւելով կը խրատէինք :
Ինչի բերանը մեզի դիւրին բան մը
երեւցընել սկսաք՝ ըսելով թէ կրթու-
թեան կանոնն է տղաքը սիրել ու ա-
նոնց բարիքն ուզելը . բայց կամաց
կամաց այնչափ դժուարացուցիք որ
իմաստուն սուրբ մարդ մը հազիւ
կրնայ ընել ըսածնիդ :— Եւ ատ ծնողք-
ներ ասոր նման խօսքերով՝ դեռ որոշ
բան մը չլսած կը յուսահատին ու ետ
կը քաշուին . մեզի համար չէ կ'ըսեն

ատ տեսակ նորեւուկ բարակ կարգա-
ւորութիւնները . մեր ծնողքը առանց
ատ բաներդ գիտնալու՝ բաւական
կրթեր են զմեզ, երանի թէ հիմա
կուան նոր տեսակ իմաստութիւններ
սորվող տղաքն ալ մեզի չափ ըլլային :

Իսկ մտածողները բանը բանէն
զանազանել չգիտնալով, կը կարծեն
թէ մենք կրթութիւն ըսելով՝ հիմա
կուան նորասէր երիտասարդները կ'ու-
զենք գովել, և զծերերը և տարիք-
նին առած խոհեմ մարդիկը կ'արհա-
մարհենք : Սակայն մեր միտքը ամե-
նեւին անոր ներհակն է . նախ ազգեր-
նուս մէջ գտնուած խոհեմ մարդիկ-
ներուն յարգը կը ճանչնանք . ազգեր-
նուս աս խեղճութեանը մէջ՝ անոնք
են քիչ մը զիրենք ոտքի վրայ բռնող-
ները : Եր խօսքն է հիմակուան այն
նորասէր երիտասարդներուն դէմ, ո-
րոնք մէկ քանի լեզու մը սորվելով ա-
ռանց խոհեմութեան, իմաստութեան
համը չառած, ազգասիրութեւ բառն

ալ դեռ չգիտնալով, հաստատուն կրօնքի սկզբունք մը չունենալով, իրենք իրենց անմատուցեանը վրայ կը պարծենան : Բայց բուն ասոնց դէմ է մեր խօսքերը . կրօն-ի-ան ասլ ըսելով կ'իմանանք այնպիսի ճամբայ մը բռնել՝ որ տղաքը ճշմարիտ իմաստութեան մէջ կրթուած մեծնան :

Այս ան զի աս դարուս մէջ՝ որ բոլոր աշխարհքնոր ոճով ծաղկելու հետ է, շատ մարդիկ ելեր են որ իրենց անկարգութեամբը, աշխարհքիս ծաղկին առիթ առած, չորս դին ընկած, տգէտները խաբելու և մոլորցնելու ետեւ են : Բայց ալ փորձուած է որ արեւելքի գլխաւոր քաղաքներուն մէջ գտնուած ասիական համալսարաններէն շատը կամ փախստական անկարգ մարդիկ են, և կամ տգէտ անպիտան . որոնք երես չունենալով իրենց ազգին առջև, կ'ելեն արեւելք կ'երթան, ու համարձակ իրենց ամէն խաբէութիւնները անոնց կը սորվեցնեն իբրեւ ճշմարտութիւն . և այնպիսի տգէտ կամ խաբեբայ մարդիկ իմաստուն կ'անուանին ու զերիտասարդները կը մոլորցնեն : Բայց ալ կայ որ ամէն արեւելիք ալ մէյմը մտքերնին դրած են՝ թէ տափակաները իմաստուն են, ամէն բան գիտեն . անոր համար որչափ որ տգէտ, անպիտան, անօրէն, փախստական մարդ ըլլայ, բաւական է որ եւրոպացի մէկ ազգի մը ահուն ունենայ, և գլուխը եւրոպացւոյ գտակ ունենայ, ամէն արեւելիք անոր խօսածին և ըրածին վրայ կը զարմանան, և անոր նմանիլը մեծ իմաստութիւն կը սեպեն, ըսելով թէ անանկով ծաղկեր են Եւրոպացիք : Եւ այսպէս ամէն օտար ազգաց մէջի եղած անկարգութիւնները կը սորվին, և անոնցմով կը պարծին թէ իրենք ալ եւրոպացի դարձան . մէկը ես գաղղիացի եմ կ'ըսէ, մէկալը անգղիացւոյ անունով կը պարծի : Այս թէ տգիտութիւնը և անկրթութիւնը մարդուս ինչեր ընել կուտայ :

Եւ աւելի սարսափելին ան է որ

թէ երթաս մէկ կերպով մը ուզես իրենց հասկըցնել, մէկիկ մէկիկ առջևնին դնելով պատճառները՝ թէ կը խաբուին չար մարդիկներէն, անոնք կարծեն թէ կը նախանձիս իրենց ազատ իմաստուն վարմունքին վրայ, կամ թէ տգէտ ես ու ծուռ կարծիքներու մէջ մոլորած . անանկ զքեզ կ'արհամարհեն, ու համարձակ կ'ապրին անկարգ ճամբաներու մէջ : Եւ ասոնց մէջէն աւելի լեզուագէտները մէկ քանի թունալից փնասակար գրքեր ալ ձեռք ձգած, մեծ մտադրութեամբ կը կարդան, կարծելով թէ ան ազգերուն իմաստութեան գրքերն անոնք են, ու ան գրքերով է որ այնչափ իմաստուն եղեր և ծաղկեր են :

Երկրորդ մէկուն հանդիպեցայ անգամ մը, և լսեցի որ մէկ քանի խենթ, անպիտան, փնասակար գրքեր կը յիշէ, ու կը պարծի առջևս թէ ինքը Վաղղիացւոյ երեւելի հեղինակներուն գրքերը կը կարդայ, որով ամէն բան գիտէ . ուստի տղայական հայու խրատի գրքերէն համար չեմ առնել ըսելով կը ծիծաղէր : Եւ ատենը ես դարձայ իրեն ըսի թէ՝ Վաղղիացիներն իմաստուն ընողը ատ գրքերը չեն, այլ բարոյական և հոգեւոր խրատներու գրքերն են . աս ըսելով՝ սկսայ առջևը շարել Վաղղիացւոյ մէջի իմաստուն և բարեպաշտ մարդկանց անունները, ինչպէս են Սասիլիոն, Պոսիւէ, Պուռտալու, Ֆլէօրի, Սաւին, Քուռնէյլ, Լաֆոնթէն, Սուլէն, Լապրիւէր, Փասքալ, Դաթոպրիան, Լամարթին և այլն, որոնք իրենց խրատական և միտք կրթութող գրքերովը Վաղղիացւոյ անունն անմահացունցին : Եւ հեղինակներուն անունը լսելով, գործքերնուն ալ ինչ ըլլալը երբոր իմացաւ, հաւտալը չէր գար թէ Վաղղիացւոյ իմաստուններն ալ հոգեւոր գրքեր, խրատներ, քարոզներ գրեր են . բայց միտքը քիչ մը պառկեցաւ թէ անկարգ մարդիկ ամէն ազգի մէջ շատ կան, որոնք ազգի մարդիկներէն աւելի ջանք ունին

զամէնքը իրենց նմանցընելու, և թէ շատ դիւրին է անկարգներուն ետեւէն երթալ մոլորիլ, քան թէ աղէկներուն հետեւիլ ու մարդ ըլլալ: Ա՛հա ասոնք են առանց կրթութի առնելու և կարգաւորեալ ուսմունք չսորված՝ միայն լեզուներ սորվելուն պտուղները:

Անոր համար մեր ազգին մէջէն ալ շատ երիտասարդներ ճշմարիտ կրթութիւն և աստուածապաշտութիւն սորված չըլլալով, ան անպիտան մարդիկներուն կը հետեւին, կը մոլորին ու կը փճանան, ազգին անօգտակար, իրենց ընտանեացն ալ փաստակար և իրենք իրենց կորստեան պատճառ ըլլալով:

Իսկ ան որ կ'ըսեն ծնողք, «Արանի՛ թէ հիմակուան երիտասարդներն ալ մեզի չափ կրթութիւն», աս խօսքս բոլորովին անկիրթ մնացողներուն համար առնելով՝ խիստ ճշմարիտ է. բայց աս ալ իրաւ է որ եթէ իրենք ալ պրզ տիկուց աւելի շիտակ կրթութիւն առած ըլլային, հիմա որչափ որ բնական իրենց խելքովը խոհեմ՝ խելացի գրտնուեր են, ան ատենը աւելի կ'ըլլային. վասն զի կրթութիւնը կրթողին յարմարութեանը նայելով՝ կ'օգնէ շատ կամ քիչ:

Աս խօսքիս ճշմարտութիւնը աղէկ հասկըցընելու համար, օրինակով մը բացատրենք: Արդոս երբ նոր կը ծնանի՝ նման է դատարկ ամանի մը. աս դատարկ ամանը հոգին է. իսկ ամանին նիւթը կրնայ ըլլալ հողէ, ապակիէ, երկրթէ, պղնձէ, արծրթէ, ոսկիէ. աս նիւթերը մարդուս մարմինն ու բնութիւններն են: Ամանց կազմուածքը այնպէս պակասաւոր է որ հողէ ամանի կը նմանին, ոմանք տկար՝ ապակիէ ամանի, ուրիշները բնական ժանգ ձգող երկրթի կամ պղնձի. կան ալ որ արծաթի կամ ոսկիի նման ըլլալով՝ ամուր և աղէկ կը պահեն մէջի նիւթը: Աս դատարկ ամանը շինուէլէն ետքը կը սկսի լեցուիլ, ետքը ուրիշ ամանի մէջ ալ ունեցածէն լեցունել. այսինքն, մարդս ծնանելէն վերջը կը սկսի նոր նոր գաղափարներ ու

նենալ, չգիտցած բաներն իմանալ. ան գաղափարներով կը լեցուի ու կը սկսի ուրիշի ալ հաղորդել իր գիտցածները: Ամանին ինչ նիւթէ ըլլալը շինողէն կը կախուի. այսինքն մարդուս կազմուածքը և բնական բերմունքը ինչ որ Աստուած տուեր է նէ՛ ան է, բայց ամաններուն լեցընելը իրենց տերանց ձեռքն է, այսինքն ինչ տեսակ գաղափարներով զմարդը կրթելը՝ ծնողաց և դաստիարակաց ձեռքն է. ահա ասոր համար պղտիկուց կրթութիւնը հարկաւոր է կ'ըսենք ու կ'երթանք. վասն զի առջի բերանը դատարկ ամանին մէջ ինչ որ լեցընես, անով ամանը կը լեցուի, ու վերջէն լեցուցածներդ դուրս կը թափի: Առջի բերանը տղուն մտքին մէջ ինչ տեսակ գաղափարներ տպաւորես, անոնցմով կը լեցուի, անոնցմով կը տոգորուի, վերջէն փոխելը շատ դժար է: Ամաններդ աղնիւ գինիով լեցուր ու աղէկ գոցէ որ մէջը հիննայ համոզնայ ու օգտակար ըլլայ: Այնիւ գինին ճշմարտութիւնն է. ուրեմն ծնողք պէտք է ճանչնան կամ ուրիշներէն սորվին, իրենց տղոցը սիրտը և միտքը ճշմարտութեան գաղափարներով լեցընեն, և զգուշանան որ ուրիշ բան չխառնուի մէջը, աղէկ գոց մնայ, հիննայ, որ օգտակար ըլլայ իրենց ալ՝ ուրիշներուն ալ: Աս նմանութեան ուրիշ մասերը շատ չերկնցընեմ, ինքիւ իրեն յայտնի է: Ի՞նչ աս առթովս հարկաւոր կը սեպեմ լուծելու ան դժուարութիւնն ալ որ շատ անգամ մտքէ կ'անցնի, և կրթութիւն չսիրողներուն ու ճշմարտութեան ձեռքէն փախչիլ ուզողներուն բաւական զօրաւոր պատճառ մըն է: — Աստուած մարդուս բնութիւնը այսպէս կամ այնպէս ստեղծած ըլլալով, ինչպէս կը պահանջէ որ մէկ տեսակ աղէկ բնութեան հանդիպած մարդկանց պէս շարժին ամէնքն ալ:

Իսկ աս իրաւ է որ Աստուծոյ կարգաւորութեանը մէնք խելք չենք կրնար հասցընել. բայց աս բանիս մէջ երբոր ուղիղ դատմամբ մտածե-

լու ըլլանք, կը տեսնենք որ այսպէս
այլեւայլ տեսակ բնութեան տէր մար-
դիկ ստեղծելը նշան է իրեն ամենա-
կալ զօրութեանը և առատ մարդա-
սիրութեանը: Ասան զի թէ որ ա-
մենուն բնութիւնը մէկ՝ խելքերը
մէկ տեսակ ընէր, աշխարհքիս կար-
գաւորութիւնը չէր ըլլար, ամէնքը
նոյն չափով խելք կը բանեցընէին,
ամէնքը նոյնչափ և նոյն տեսակ ա-
ռաքինութիւններ ընելու ետեւէ կ'ըլ-
լային. մէկ խօսքով, ամէնքը նոյն տե-
սակ մարդ կ'ըլլային: Եւ ատենը մար-
դիկ ալ զիրար կրնային դիւրաւ ճանչ-
նալ թէ ով աւելի զ'ստուած կը սի-
րէ, կամ թէ ով ինչ մտքի վրայ է.
անանկ որ արտաքին գործքերէն ի-
րարու միտքը սիրտը բոլոր կ'իմա-
նային. ասոնցմէ շատ անտեղութիւն
ներ կը հետեւէին որ եթէ մէկն ինքի-
րեն մտածէ՝ կրնայ իմանալ: Բայց
հիմա զանազան ըլլալով բնութիւն-
ները, այլեւայլ պակսութիւններով և
կատարելութիւններով զարդարուած,
ամենուն ալ այլեւայլ կիրքեր՝ առիթ-
ներ տուեր է որ ջանան, աշխատին,
յաղթեն, ու իւրաքանչիւր մարդ իր
ջանիցը համեմատ իր վարձքը առնէ:
Արնաս ըսել, միթէ հիմակ ալ զի-
րար չէն ճանչնար, աղէկ կեցողները
իրենք իրենց ըրածին վրայ չէն պար-
ծիր. մէկզմէկ չէն արհամարհեր՝
պակսութիւններն տեսնելով և այլն:
Եւ բաներդ ով չտեսներ. բայց ատ
ամէն ըրածներն տգէտի գործ է, սուտ
է. անոր համար պէտք է կրթութիւն
աս բաներուս մէջ ու դադրին սուտ
տեղ պարծենալէն, մէկզմէկ դատե-
լէն՝ առանց կարենալու ճանչնալ ի-
րարու սիրտը. վասն զի Վրիստոսի
տեառն մերոյ բերած օրինակովը խօ-
սինք, թէ որ Ստուած մէկուն եր-
կուքանքար տուեր է, մէկալին հինգ,
ուրիշի մըն ալ տասը, ասոնք ամէնն
ալ թէ և հաւասար աշխատին, իրենց
ունեցածին համեմատ կը շահին. դու
ինչպէս կրնաս ճանչնալ թէ ինչո՞ւ մէ-
կը քիչ շահեր է և մէկալը շատ: Արը-

նայ ըլլալ որ տասն առնողը քիչ մը աշ-
խատի ու իրեք շահի, և երկուք առ-
նողը արիւն քրտինք մտնէ ու երկու
շահի. մարդիկ աս երկուքին ունե-
ցածները չեն գիտեր, ու իրեք շա-
հողն աւելի կը գովեն, և երկու շա-
հողը ծոյլ կը կարծեն. տես թէ ինչ-
պէս կը սխալին:

Արեմն կրթութե՛ գլխաւոր մասն
է գիտնալ թէ Ստուած այլեւայլ տե-
սակ բնութեան տէր ստեղծեր է մար-
դիկը, տեսակ տեսակ գէշ բնութե՛,
զանազան տեսակ միջակ բնութեամբ,
այլեւայլ կերպ աղէկ բնութեամբ, և
ամենէն ալ լաւութիւն կը պահանջէ:
Գէշ բնութեան հանդիպողը կը յաղ-
թէ իր գէշ բնութեանը ու հազիւ
միջակներուն կարգը կը հասնի. բնու-
թեամբ աղէկ մարդը առանց աշխա-
տանքի աղէկութիւն կ'ընէ, և որչափ
անհոգ կենայ՝ դարձեալ ամենէն կը
գովուի. Ստուած երկուքին ալ ջան-
քը կը նայի, և ըստ ջանիցը կը վար-
ձատրէ: Մարդ ինչպէս կրնայ ճանչ-
նալ դատել ու որոշել թէ ով է Ս-
տուծոյ հաճոյ և ով չէ:

Եւ քիչ պատճառն որ կը տեսնենք
երբեմն չկրթուած մարդիկներ որ ու-
րիշ կրթուածներէն աղէկ և խելքով
կ'ապրին, և շատ կրթուածներ չկրթ-
ութուածներէն գէշ կեանք կ'անցընեն:
Արեմն ինչուան հիմա ըսածներնէս
յայտնի եղաւ որ ան կրթուածները
եթէ անկիրթ մնային՝ շատ գէշ պի-
տի ըլլային. և ան չկրթուած աղէկ-
ներն ալ եթէ կրթութեան մէջէն
անցնէին, ալ աւելի գերազանց պիտի
ըլլային իրենց իմաստութեամբը և
լաւութեամբը: Եւ աս է ան որ ը-
սինք թէ կրթութիւնը ըստ աստի-
ճանի յարմարութեան կրթողին
կ'օգնէ շատ կամքիչ:

Իսկ ան դժուարութիւնը թէ ինչ-
պէս պիտի բարի օրինակ ըլլան, մէ-
կէն կը դիւրանայ՝ թէ որ միայն քիչ
մը ջանք ունենան: Ասան զի տղոց
բարի օրինակ տալու մէկ հատիկ դիւ-
րին ճամբան աս է. ինչ որ կ'ուզես

սորվեցընել տղոց ու անոնցմէ կը պահանջես, դուն ալ նոյն ճամբով վարուէ, նոյնպէս ըրէ : Իայց դեռ խօսքս չսած՝ խօսքիս դէմը մ'առնէր . աս կ'ըսեմ, վասն զի հիմա մարդ կը գրտնուի որ մէկէն կը սկսի ծիծաղել ըսելով՝ Թէ մեզի պղտիկ տղոց գործքերընել կը յորդորէ : — Եւ յիս մտիկ ըրէ, վերջը պատասխանէ : Եւ որ կ'ուզես դիւրաւ դիմացինիդ միտքը հասկընալ, չէ Թէ միայն խօսքը բերնէն պէտք չէ առնես, այլ նաև խօսքն ալ ըմբռնելէն ետքը՝ մէկէն պէտք չէ պատասխանես, այլ ինչպէս որ ինքը նախ կը մտածէ ու վերջը կ'ըսէ, դուն ալ պէտք է որ լսածներուդ վրայ քիչ մը մտածես որ ետքը լսածիդ բուն իմաստը հասկընաս : Ինչպէս որ առանց մտածելու խօսուածին մէջ խելք չը գտնուիր, ասանկ ալ առանց մտածելու լսուած խօսքին իմաստը չհասկըցուիր : Պատճառով խօսք մը կը լսես, կարծես Թէ հասկըցար . Թէ որ հարցընէ, կ'ըսես հասկըցայ . բայց երբոր դարձեալ բոլ գիտցածդ կ'ընես, յայտնի գիտցիր որ ան խօսքը լսեր էս, բայց չմտածելովդ չես հասկըցած : Հասկընալուդ նշան՝ հաւնիլն ու հասկըցայ ըսելը չէ, այլ հասկըցածը՝ ի գործ դնել ջանալու նշաններն են : — Իսկ նանք մեր խօսքին . ինչ որ տղէն կը պահանջես, դուն ալ անանկ ըրէ . խօսքերնիս առաքինական գործոց կրթութեան վրայ է . ինչ վարմունք որ կ'ուզես ունենայ տղան բոլոր կենացը մէջ, և ինչ յորդորանքներ որ կուտաս՝ դու ալ զանոնք ի գործ դիր :

Յայտնի է որ տղուն ընելիքը գրծուար բաներ պիտի չըլլան, այլ իրեն յարմար պղտիկ բաներ : Եւ ալ յայտնի է որ այն բարի վարքը որ տղան կրնայ ունենալ այն պղտիկ տկար հասակին մէջ, ևս առաւել ծնողք պէտք է որ կարենան իրենց վրայ ցուցընել :

Արեւմտ հիմա բանը մնաց ուզելուն վրայ որ տղաքը կրթութիւն . ահա աս է տղայ կրթելուն մեծ գծուարութիւնը . մարդ պիտի ճանչնայ Թէ կրթութիւն

Թիւնը հարկաւոր է և պիտի ուզէ . ով որ աս մտքին վրայ է, ամենեւին չտարակուսի, գիտնայ որ իր տղան պիտի կրթութիւն : Իսկ Թէ որ կը տարակուսիս Թէ այդպէս միայն տղուն կրթութիւն ուզելով առանց ուրիշ բան մը գիտնալու և աշխատելու ինչպէս կ'ըլլայ, գտիր մէկը որ կ'ուզէ իր տղան կրթել, ու ան ինչ որ կ'ընէ՝ դու ալ նոյնը ըրէ, ինչպէս որ ուրիշ անգամ պիտի ըսենք :

Հ . Գ . Մ

Իսթապէտան Սարգսիսի պարգեւաբաշխումներ :

Երկրի հարկեր տարի առաջ մեր ազգին ճշմարիտ ազգասէր առաջնորդը Շնորհալին՝ Երսէս հառաչելով կ'ըսէր . “ Աւր են մեր վարժարանները, մեր դպրոցները որ Թագաւորական ծախքով կը սորվեցընէին մեր ազգին տղոցը ամէն տեսակ ուսմունքներ ” : Եւ ըսելով սուրբ հայրապետը կը յիշէր անշուշտ իր նախորդաց՝ այս ինքն մեր երանելի Թարգմանչաց երջանիկ դարը . բայց ինծի կ'երևնայ Թէ կը գուշակէր նաև մեր ատենի ուսումնասիրութեան արթննալը, և ճրի կրթութիւն տուող և ուսմունք սորվեցընող վարժարաններուն ու դպրոցներուն շատնալը . կը գուշակէր աս մեր ժամանակիս վեհանաճ ազգասիրաց բարերարութիւնը, որով ազգին տղաքը գունդ գունդ կուգան Եւրոպա, կը կրթութիւն, կը սորվին ու իրենց հայրենիքը կը դառնան . կը գուշակէր Թէ ան բարիքը որ արեւելքի մեծազօր Թագաւորները Թագաւորական ծախքով կ'ընէին իրենց ազգին տղոցը համար, նոյնը մեր զգօն ազգը պիտի վայելէ վեհանաճ իշխանաց բարերարութեամբ :

Եւ յայտնի միւր Թարական խորհրդածութիւններ, այսպիսի քաջալերական խօսքերն ու հանգէսները ամէն տարի կը նորոգուին մեր մտացը